

Habitat II'ye Doğru

Kentleşme

Sürecinde Katılım

Demokratikleşme, sivil toplum, katılım... Son yıllarda sıkça duyduğumuz bu kavramlar, Habitat II İstanbul Konferansı çerçevesinde insan yerleşimleri boyutuyla çıkıyor karşımıza. Kentin, kentte yaşayanların istek ve beklentileri doğrultusunda biçimlenmesi çoğunlukla ütopyalarla birlikte düşünülmüştür. Kent Zirvesi'nin önemli gündem maddelerinden biri, kentin demokratikleşmesi yolunda, bu ütopyaların uygulanabilir projelere dönüşerek yaşama geçirilmesi olacak.

ÖLÜMLÜLERİN yaratılış öyküsünü Protagoras'ın ağzından aktaran Platon, Prometheus ve Epimetheus'un, tanrılarca, ölümlülere bazı özellikler vermekle görevlendirildiğini söyler. Epimetheus, canlıları, soylarını sürdürüebilmeleri için gereken özelliklerle donatır: kimine hız, cüsse; kimine post, pençe; kimine yüksek üreme gücü verir. Sıra insana geldiğinde, onun çıplak ve silahlı kaldığını gören Prometheus, Hephaistos ve Athena'dan ateşi ve tekniği çalarak insanlara armağan eder. Bu sayede insanlar dili yaratır, kendilerine barınak inşa eder, toprağı işler. Ancak yırtıcılardan korunabilmek amacıyla bir araya gelmeye ve ortak bir yaşam kurmaya çalıştıklarında başarısızlığa uğrar ve dağılırlar; çünkü politikadan (Yunancada kent anlamına gelen "polis" sözcüğünden türemiştir) habersizdirler. Bunun üzerine Zeus, insanlara adalet duygusunu götürmesi için Hermes'i görevlendirir. Adalet ve ölçülülük duygusunu seçilmiş olanlara mı, yoksa herkese mi dağıtacağını soran Hermes, şu yanıtı alır: "Herkese. Eğer bu yeteneklere, diğer mesleklerde olduğu gibi sadece bazıları sahip olsaydı, siteler [kentler] varlığını sürdürmezdi."

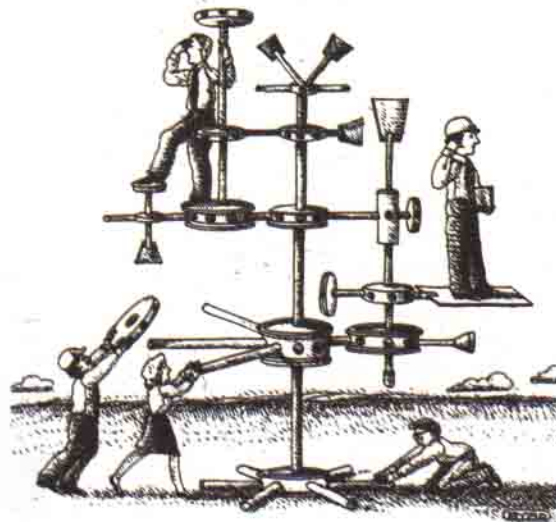
Lewis Mumford M.Ö. 5. yüzyıl Atina'sını oluşturanların, kentin binaları ya da altyapısı değil, yurttaş-

ları olduğunu söyler. Ünlü düşünürü göre, kentte özel yaşamla toplumsal yaşam Altın Oran uyumuyla bir araya gelmiştir. Gerçekte yüz yıl bile sürmeyen bu dönemde, Zeus tarafından herkese dağıtılan "sitede yaşama sanatı", Atinalıların yaşamlarının her alanında kendini göstermiştir. Öncelikle kenti, yurttaşların (Atinalı özgür erkekler) katıldığı meclis (eklesia) yönetiyordu. Meclis herşeyin tartışıldığı, "söz"ün sitedeki yaşamı yönettiği yerd. Buradaki diyalog, Solon'un reformlarıyla sözü edilmeye başlanan yasa önünde eşitlik (İsonomia) kavramına, herkese konuşmada eşitlik (İsegoria) kavramının eklendiği anlamına geliyordu. Her yurttaş, yaşamı boyunca yönetimdeki önemli yerlerden birinden mutlaka geçiyordu; çünkü yönetmek, hiç

kimseye ait bir "meslek" değildi. Askerlikten yargıya değin kamu hizmetlerinin tümü, sitenin yurttaşlarının sırayla devralıp, kendi yetenekleri çerçevesinde sürdürdükleri "amatör" uğraşlardı. Kuşkusuz, sanat etkinliklerine bunlar içinde önemli bir yer ayrılmıştı. Mumford'a göre, Atina'da bu yüzyıl içinde 2000 oyun sahneye konmuş, 6000 müzik eseri yorumlanmıştı. Ve bunları, politikada olduğu kadar, sanatta da uzmanlaşmaya "yabancı" olan site yurttaşları sahnelemişti. Etkinliklerde yer alan Atinalıların sayısı 2000'i buluyordu. Kürşat Bumin'in aktardığı biçimiyle, yurttaşlar "bütün bu etkinlikleri seyretmekle yetinmiyor, onlara katılarak aktörleri oluyorlardı".

Katılımcı Sivil Toplum

Eski Yunan'ın site-devletlerinden bu yana kentin çehresi, devletin biçimi çok değişti. Bugün, kent nüfusları binler değil milyonlarla ifade edilirken, devletlerin sınırları, geniş bir coğrafya içindeki pek çok insan yerleşimini kapsıyor. Bunun doğal bir sonucu, artık eski Atina'daki doğrudan demokrasi uygulamasının olanaksız hale gelmiş olmasıdır. Günümüz demokrasisinin temelinde temsil ilkesi yatar. Bu da, devletin yönetimini, halkın seçtiği kişilerin, halk adına üstlenmesi anlamına gelir.

Temsili demokrasinin uygulanmaya başlamasından bu yana geçen 200 yılı aşkın süre, bu yönetim biçiminin kusursuz olmaktan uzak olduğunu göstermiştir. Özellikle son 30 yılda yaşanan gelişmeler, yönetim biçimi temsili demokrasi olan ülkelerde, yönetilenle yöneten arasındaki ilişkinin, birkaç yılda bir yapılan seçimlerde oy kullanmaktan öteye gitmediğini ortaya koymuştur. İki seçim arasında, bir birey olarak yönetilenin, seçmiş olduklarıyla herhangi bir biçimde yüz yüze gelmesi, isteklerini kabul ettirmesi ya da hesap sorması uygulamada olanaklı değildir. Çoğunluğun oylarıyla başa gelmiş olanların yönetiminde yaşamak zorunda kalan azınlık konumundakiler için ise durum kuşkusuz daha da zordur.

Sivil toplum kavramı, çağdaş siyaset felsefesinin klasik devlet ve demokrasi kavramlarına yönelttiği eleştirilerden doğmuştur. Hepsini temelde toplumun devlete göre önceliğini savunuyor olmakla birlikte, kökünü farklı politik görüşlerden alan çeşitli sivil toplum kuramları vardır. Günlük yaşamda sivil toplum sözünün farklı bağlamlarda, bambaşka içeriklerle karşımıza çıkıyor olmasının başlıca nedeni bu çok köklülüktür. Bunlardan biri olan Katılımcı Sivil Toplum Kuramı, sözü edilen "etkileşimsizlik" sorununa etkin bir çözüm olarak ortaya atılmıştır. Bir siyaset kuramı olarak adı, 1970'lerde geçmeye başlamasına karşın ilk uygulamalarının 1871 Paris Komünü ve 1917 Bolşevik Devrimi'yle kurulan Sovyetler (halk meclisleri) olduğu söylenebilir. Yeniden gündeme gelmesi ise 1968 öğrenci hareketleriyle olmuştur. İlk defa öğrencilerce kullanılan "katılım" sloganı, 1970'lerdeki ekonomik durgunluk ve gerileme döneminde işçilerin şiarı olur. Bu tarihlerde Batı işçi sınıfının işyeri yönetimine katılımı tartışmaları, siyaset bilimciler tarafından daha geniş kapsamlı bir çerçeveye taşınır.

Katılımcı Sivil Toplum Modeli, yönetimin, temsili ve doğrudan demokrasi karması bir dizge içinde biçimlenmesini önerir. Piramit şeklindeki bu dizgenin tabanında, eski Atina'dakine benzer bir doğrudan demokrasi uygulanır. Ülke çapında, belli büyüklükteki

yerleşim birimleri ya da belli büyüklükteki üretim birimlerinde insanlar sorunlarını yüz yüze konuşup tartışarak karara bağlarlar. Seçtikleri temsilciyi de, bir üst düzeydeki temsilciler meclisine göndermeden önce, bu sorunların çözümüne ilişkin beklenti ve isteklerini ona aktarırlar. Böylece temsilciye, temsil ettiği insanları yakından tanıma, onları anlama fırsatı doğar. Yerel düzeydeki işler için yerel meclisler, ulusal düzeydeki işler için ulusal meclis çalışır. Dizgenin doğru işleyebilmesinin koşulu, tabandaki katılımcı/seçmen

grubun gerek gördüğünde temsilcilerini geri çağırma hakkına sahip olmasıdır. Katılımcı Sivil Toplum Modeli'nin odağında "uzlaş" ilkesi yer alır. Katılımcı/seçmenler, alınacak olan kararlar için ortak bir zemin oluşturmak, birbirlerini dinlemek, anlamak ve ikna etmek zorundadır. Böylece çoğunluğun sınırsız otoritesinin de önüne geçilebilecektir. Modelde siyasal toplum (devlet) ile sivil toplumun içiçeliği söz konusudur. Böyle bir durumda sağlıklı bir iletişim ve etkileşim ortamı olanaklı hale gelecektir.

Katılımcı Sivil Toplum Modeli'nin uygulanması, gerek ekonomik gerek siyasal alanda bir takım koşulların yerine gelmesiyle düşünülebilir. Böyle kökten bir yeniden yapılanmanın günümüzde gerçekleşmesinin olanaklı olmadığı ortadadır. Öte yandan bu model kapsamında tartışılan bazı önemli konular, bugün başka biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Başka bir deyişle, şimdilik ütopyik olduğu söylenen modelin bazı

parçaları bugünkü dizgeye eklenmeye çalışılmaktadır. Sivil toplumu oluşturma adı altında, toplumun kendi örgütlenmelerine düzen içinde alan açmak, katılımcı demokrasi için bir ilk adım olarak görülebilir.

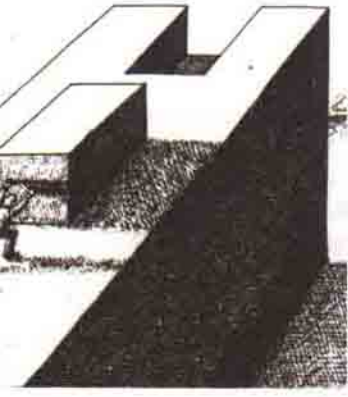
Katılımın Niteliği

Katılım fikriyle demokrasinin hemen hep birlikte anılması, birbirlerine kötü kavramlar olduğu izlenimini yaratmıştır. Oysa, katılımın ne derece demokratik olduğunu koşullar belirler.

1950 sonrasında, Türkiye'de yaşanan köyden kente göçte gözlemlenen bir olgu, kentin çevresindeki göçmen mahallelerinde, aynı yöreden gelenlerin kendi içlerinde kümeleştiği idi. Yeni gelenlere iş edinme, arsa bulma, ev yapma gibi konularda bir sosyal dayanışma uygulaması olarak ortaya çıkan hemşehrilerin yakınlaşması olgusunun, kentle bütünleşme süreci içinde zamanla eriyip gitmesi bekleniyordu. Ancak, Ayşe Öncü'nün belirttiği üzere bu olgu 1980'lerde tam tersine, pekişen bir kimlik kazanma sürecine dönüştü. "Hemşehri cemaatleri", söz gelimi Çorumluluk, Tokatlılık, Karadenizlilik, Kürtlük "büyük

kentin rekabetçi piyasa ortamında korunana, sürekli olarak yeniden üretilen ve giderek pekişen en önemli kimlik kartı haline geldi". Öte yandan "Karadenizlilik" ya da "Kayserililik" örneklerinde olduğu gibi, bu olgunun sadece geçkondu mahallelerine, kente yeni göçmüş köylülere ait olmadığı; yıllar önce memleketlerinden kopup gelmiş yüksek gelir sahibi, hatırı sayılır varlık ve meslekler edinmiş hemşehrilerin de "özenle koruyup ortaklaşa kullandıkları" bir kimlik olduğu görülüyor.

1980'lerde, temsili kurumların etkinliğinin yasaklı ortama bağlı olarak azalmasının, aslında toplum dokusunda var olan katılımcı bir yapıyı ortaya çıkardığı söylenebilir. Bu yapının siyasete eklenmesi ise yerel yönetimlerin adem-i merkezîyetçi anlayışla yapılandırılmasıyla oldu. Bu çerçevede geçen dönemde imar yetkileri büyük ölçüde yerel yönetimlere aktarılırken, bir yandan da 1983'te uygulamaya konan metropoliten yönetim modeliyle büyük-

şehir ve ilçe belediyelerden oluşan federal bir belediye dizgesi kurulmuştur. Sendikaların olmadığı, temsili kuruluşların etkinliğini

yitirdiği ortamda, hemşehri cemaatleri yerel yönetimlerin elindeki olanaklardan yararlanabilmek için siyasi işlevler üstlenmeye başladı. Bunu da yerel parti örgütlerine girerek, yerel yönetimlerin iş başına gelişlerinde etkin biçimde söz sahibi olmak yoluyla gerçekleştirdi. İlçe belediye meclisleri ve başkanları doğrudan hemşehri cemaatlerinin desteğine dayanarak yönetime geldi. Yeniden yapılandırılarak desantralize edilen ve yetkileri artırılan yerel yönetimlere ekleneni hemşehri cemaatleri bu süreçten büyük ölçüde güç kazanarak çıktı.

Sivil toplum kuruluşlarının siyasal güç odaklarıyla bu tür ilişkiler içinde bulunması çok doğaldır. Siyasal partile-

rin, destekleri karşılığında, iktidara geldiklerinde sivil toplum kuruluşlarının beklentilerini yerine getiriyor olmaları demokratik sürecin bir uzantısı olarak görülmelidir. Nitekim, kent bağlamında bakıldığında, halkın katılımıyla oluşan hemşehri cemaatlerinin belediyeye olan ilişkilerinin yerel bir takım sorunların çözümünde, uygulamaya yönelik somut kazanımlar sağladığı bir gerçektir. Öte yandan, sivil toplumun oluşmasına hemşehri cemaatlerinin ne derece katkıda bulunacakları, temkinli yaklaşılması gereken bir sorudur. Çünkü cemaatlere katılmak derneklere üye olmaktan farklı bir anlam taşır. Dernekler sınırlı bir amaca hizmet eder ve özgür bireylerin kendi iradeleriyle bir araya gelmesiyle oluşur. Cemaatler ise "kişilerin içine gömülü olduğu, yaşamın çeşitli dilimlerini kapsayan bir organik bütünlüğü" simgeler. Bu öyle bir bütündür ki, cemaat içindekilerin yaşamlarının kontrol altında tutulmasının da ötesinde, toplumdaki diğer gruplarla olan ilişkilerini denetim altında tutar. Cemaatin içindekiler "biz", dışındaki-

ler "yabancılar"dır ve aslında bizi bir arada tutan, bizden olanlarla olmayanlar arasındaki ayrımdır. Cemaatlerin, seçim zamanlarında kolaylıkla oy makinelere dönüşmesini de Ayşe Öncü, dışarıya karşı kenetlenildiği ölçüde artan iç-denetim mekanizmalarına bağlıyor. Bu konu, son yıllarda Türkiye'nin siyasal yaşamında gittikçe daha önemli bir yer tutmaya başlayan "himayecilik" kavramıyla yakından ilişkilidir. Siyasi partilerin, tarikatlar gibi dini örgütlenmelerle üst düzeyde girdikleri diyalog için boyutları hakkında önemli bir ipucudur. Yürütülen pazarlıklarda kullanılan koz, blok olarak bir grup seçmenin oyudur. Nitekim, bu tür örgütlenmeleri güçlü kılan da, cemaatsel yapıları sayesinde ellerinde tuttukları oy gizilgücüdür.

Hemşehri cemaatleri örneği, katılımcı sivil toplum oluşumlarının her zaman demokratik bir sürecin eşliğinde gerçekleşmediğini görmek açısından önemlidir. Burada şunu söylemek olanaklıdır: Katılımın değeri, nitelikleri ölçüsünde geçerlidir.

Kent, Sivil Toplum Kuruluşları ve Habitat II

Şule N. Aytç,

Habitat STK Forumu Başkanı Direktörü

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu ve İnsan Yerleşimleri Komisyonunun isteği ile, hazırlık süreci içinde dünyada insan yerleşimlerinin durumu hakkında küresel bir rapor hazırlandı. Başlığı "Kentleşen Bir Dünya: İnsan Yerleşimleri 1996 Küresel Raporu" olan bu çalışma, dünyanın hemen her yerini kapsayan bir inceleme. Burada aktarılan anahtar gözlemlerden biri; kentsel yerleşme birimleri (şehir ve kasabalar) hakkındaki genel olumsuz görüşün giderek değişmekte olduğu. Bu görüşün yerini, kentsel alanların, güçlü, rekabetçi ve modern ekonomiler yaratmak ve kültür ve toplumsal ilenemeye katkıda bulunan rolü üzerine yoğunlaşan daha olumlu bir görüş alıyor. Raporun vardığı sonuçlardan biri de, kentleşmenin birçok ülkenin kalkınmasının ayrılmaz bir parçası olduğu; ancak kentleşme oranının, hükümetlerin, ulusal ve yerel düzeylerde plan yapabilmeye; geçiş örgütlemeye, gereken altyapı, hizmetler ve istihdam yaratma kapasitelerinin çok üstünde olduğu doğrultusunda.

Rapora göre kentsel alanda; sağlıklı ve güvenli yaşam koşulları; kültürel açıdan zengin, farklı yaşam tarzları insan yerleşimlerinin potansiyel kapasitelerinin özünü oluşturur. Öte yandan, düşük enerji tüketimi, az kaynak kullanımı ve daha az atık yaratmak da bu potansiyel kapasiteyi sermayeye dönüştürülebilirlik amacına ulaşırken dikkat edilmesi gereken konular. Bu amaca ulaşabilmeyi yolu yetkin ve sorumlu bir yönetişimden (governance) geçer.

Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri (Habitat II) Konferansı 20 yılda ikinci kez yapılıyor. Birincisi

1976'da Kanada, Vancouver'da yapıldı. İkincisi de 3-14 Haziran 1996 tarihlerinde İstanbul'da yapılacaktır. Her ne kadar tüm insan yerleşim birimleri bu konferansın konusu olsa da, ana ilgi odağı kentler ve kentsel alanlardır.

İnsanlık tarihinde ilk kentsel alanların bundan 5000-6000 yıl önce (yani M.Ö. 3000-4000 arasında) olduğu biliniyor. Bir tür olarak insanın yeryüzünde varoluşu yarım milyon yıla ya da fizikî anlamda modern insan (Homo Sapiens) olarak varlığını sürdürdüğü 40 bin yıla kıyaslandığında, insanın kentsel varoluşu oldukça yeni sayılır. Yani, insanın 6000 yıllık kentsel varoluşu, yeryüzündeki toplam varlık süresinin yüzde birinin biraz üzerinde ve fizikî anlamda modern insan olarak varoluş süresinin de yüzde onu kadar.

Başlangıçta kentsel alanlar, insanların Neolitik dönemde yerleşik düzene geçip, tarıma başlamaları ile birlikte tüketilebilenlerinden fazlasını üretmeleri sonucu oluşan birikimin, tanınması ve tarım dışı üretimin ayrışmasına yol açması ve bunun mekâna yansması ile oluştu. Aynı zamanda yaratılan toplumsal zenginliğin biriktildiği, korunduğu ve dağıtım ile birlikte yönetildiği alanlar olmuştur hep. Her dönemin kentlerinin tapınak, kale, sur, yüksek ofis binaları ve çeşitli anıt ve abideleri, bu işlevlerin mekâna mimari yansımalarıdır. Yollar, kentsel alanlarda yoğun biçimde yaşayan insanların iş alanlarına çabuk taşınabilmeleri için açılır. Evde görülen kimi işler ise (yemek gibi) ayrılarak yeni endüstri birimlerine dönüşür (lokantalar, büyük "catering" grupları gibi). Farklı gelir katmanları ve değişik yaşam tarzlarını benimsemiş grupların tercihleri de mekâna yansır. Bu yoğunluk, çeşitlilik ve zenginlik kentleri çağlar boyu toplumsal kalkınmanın gerçekleştiği, ekono-

minin güçlendiği, kültürel zenginliklerin ve entelektüel emek ürünlerinin yaratıldığı ve yaşatıldığı alanlar yapmıştır. Bir anlamda, Habitat II belgelerinde değinildiği gibi uygarlığın kaynağı olmuştur kentler. Ancak, bu uygarlık kaynağı yukarıda yapılan karşılaştırmadan çıkan küçük tarihte uygarlığı yok edebilecek noktaya gelmiştir. Kentsel yoksulluk, evsizlik ve yetersiz konut; işsizlik; etnik gerilimler; şiddet; işlevini yitirmiş kentsel altyapı; toplumsal değerlerin çözülmesi, trafik sorunları; hava, su ve gürültü kirliliği; yeterli eğitim olanaklarının yokluğu; salgın hastalıklar ve çoğumuzun hemen hergün yaşadığı daha nice sorun.

Habitat II'nin gündeminde "Nasıl bu hale geldik?" belki pek tartışılmayacak. Ancak, bu sorunlar nasıl çözülür; kimler tarafından çözülür mutlaka tartışılacak ve 21. yy'ın gündemi oluşturulacak. "Umutsuzluk Kentleri"nden nasıl "Umut Kentleri"ni yaratabiliriz; bu konuşulacak ve gerçekleşmesi için bağlayıcı kararlar alınacak. Çünkü bu sorunları yarattığı kentler aynı zamanda sorunların çözüm potansiyelini de içinde barındırıyor.

Yukarıda sözünü ettiğim rapor ve sonuçları da bu bağlamda anlamlı. Çok uzun süredir, özellikle kentliler; kentsel yaşamın sadece sorunları üzerinde yoğunlaşarak belki de yaratılan bu olumsuz imajla soruna katkıda bulunmuşlardır. Oysa amaç kentlerin bu sorunlara çözüm getirmedeki gücünü de hatırlayarak, bu gücü açığa çıkarmanın yollarını aramaktır. Habitat II Konferansı kesinlikle bunu amaçlamaktadır.

Yine de, kentler kendilerinden bekleneni verememişlerse ve veremiyorlarsa bunun en azından Birleşmiş Milletler ve Habitat II çerçevesinde görünen sorumlusu Kentlerin Yönetimi. Birinci Habitat Konferansı'nda, insanlığın konut, yerleşme ve kentleşme sorunlarına daha çok hükümetlerin izlemesi gereken politika ve programlar çerçevesinde yakla-

Katılımda Demokrasi

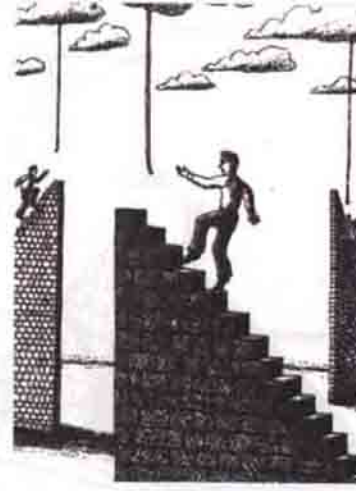
20. yüzyılın büyük bir kısmı boyunca, Batı ülkelerinin çoğunda ve birçok gelişmekte olan ülkede, tepeden inme kararların, tek elden uygulanmasına dayanan modern ulus-devlet anlayışı egemen olmuştur. Herlemenin bütün insanlar için aynı yolu izleyen, evrensel bir süreç olduğundan hareket eden bu yaklaşım, aydınlanmacı dünya görüşünden ve pozitivist bilim anlayışından destek alır. Ancak aradan geçen süre içinde, bu merkezîyetçi yönetim biçiminin ne insanların yaşam standartlarında gerekli iyileşmeyi sağlayabildiği ne de demokratik hak ve özgürlüklerin yerleşmesine olanak tanıdığı görüldü. Avrupa'da bu dizgenin sorgulanması 1960'larda başlamış olmasına karşın, tartışmanın gelişmekte olan ülkelerin gündemine girmesi çok eskilere gitmez.

Merkezi yönetimin yetki ve kaynaklarından bir bölümünü yerel yönetimlere devretmesini öngören adem-i merkezîyetçi anlayış, merkezden çevreye kısmi de olsa bir iktidar aktarımını da bera-

berinde getirir. Bu süreç içinde önemli olan nokta, genişleyen yetkilerle birlikte artan sorumlulukları karşılayabilecek bir dizgenin yerel yönetimlerde oluşturulmasının gerekliliğidir. Bu arada yapabilirliği artan yerel yönetimden, halkın beklentileri de o oranda çoğalacak, insanlar hemşehirlilik haklarını sonuna kadar kullanmak isteyeceklerdir. İşte burada katılımın rolü ortaya çıkar.

Yerel yönetimde söz sahibi olmanın en etkin biçimi kuşkusuz, kentin geleceğine ilişkin -en geniş anlamıyla- projelerin üretimi aşamasında gerçekleşebilir. Nitekim, en ince ayrıntısına dek tasarlanmış projelerin -bu bir arazinin yeniden düzenlenmesi, bir tarihî binanın restorasyonu, yeni bir yolun açılması olabilir- uygulama aşamasında halktan aldığı tepkiler yüzünden vazgeçilmesi ya da uygulanmasında ertelenmesi durumunda sosyal gerginliklere yol açması çok sık karşılaşılan olaylardır. Bunun başlıca nedeni de, projelere halkın istek ve beklentilerinin yeterince yansımaması, proje üretiminin tepeden inme bir anlayışla gerçekleştiriliyor olmasıdır.

İlhan Tekeli'nin kent planlamasına ilişkin öne sürdüğü farklı katılım düzeylerinden üçü, genel anlamıyla proje üretim süreci için de

düşünülebilir. Bunlardan ilki projenin halka benimsetilmesi, bitmiş bir ürün olarak halka sunulmasıdır. Önerildiği çerçevede projenin, sorunlara gereken akılcı çözümü üretmiş olduğunun halk tarafından onaylanacağı ümit edilir; böylece uygulamaya geçişte karşılaşılabilecek sorunlar en aza indirilmiş olur. Amaç, bir anlamda malın satışınıdır. Burada katılımın işlevsel rolü, en azından son aşamada, başkalarının ikna edilmesi gereğinin, projeyi üreten üzerinde bir baskı unsuru olmasıdır. Dolayısıyla kamuoyunun hiç görüşüne sunulmadan, tamamen kapalı kapılar ardında işleme sokulan projelerin karşılaştırılınca en azından bir "gizli katılım"ın olanaklı hale geldiği söylenebilir.

şildi. Aradan geçen yirmiye yakın yıl gösterdi ki; bu sorunları çözümünde, tek başına devletler, hükümetler yetersiz kalıyor. Bu süreç içinde İnsan Yerleşimleri Konferansları'na yaklaşım radikal bir değişim getirdi. Merkezî, "reçeteci", yukardan aşağı bir yaklaşım tarzından; çok daha katılımcı ve açık-uçlu demokratik süreçlere dayalı tarza dönüştü.

Habitat II Konferansı bu yeni yaklaşım tarzının benimsenebilmesi için gerçek bir fırsat yaratıyor. İnsan yerleşimlerinin birçok boyutu var. Şimdiye değin yapılan tüm Birleşmiş Milletler konferanslarının değindiği hemen tüm sorunlar hakkında harekete geçmeyi gerektiriyor: Kadın, çocuk ve dezavantajlı grupların yaşam koşullarını iyileştirme, fizikî çevreyi temizleme ve koruma, bireylerin haklarını savunma, istihdam yaratma, ticaret ve sanayi geliştirme, etnik grupların uyum içinde yaşamalarını teşvik ve tüm halkları, bireyleri yoksulluk ve korkudan arınmış bir biçimde toplumsal hayata katılma konusunda yapabilir kılma.

Doğaldır ki, tüm bunlar, her soruna tekil ve sektörel bir yaklaşımla gerçekleştirilemez. Yoksulluk, ekoloji, ekonomi topluluk ve güvenlik sorunları birbirleri ile çok yönlü ilişkilidir ve ancak tüm bunların keşildiği ortak noktalarda yani insan yerleşimlerinde ve "yönetişim" (governance) çerçevesi içinde çözülebilirler. Ortak önceliklerin saptanabilmesi için insanların bir araya gelerek örgütlenebilmeleri; kaynak ve faaliyetleri koordine edebilmeleri ve aralarındaki uyuşmazlıkları çözebilmeleri, her düzeyde bir yönetim işlevidir. Yönetişim bu bağlamda, ortak meselelerimizi yönetme yolumuzdur ve diğer amaçlar arasında insanca hedeflerimize ulaşmak için yaratılan sistemlerden oluşur. Sürdürülebilir insan yerleşimleri kalkınması için, bu sistemlerin geliştirilmesi, iyileştirilmesi ile daha kapsamlı, sorumlu, eşit, adil, etkin yapılması, kuşkusuz Habitat II Konferansı'nın temel misyonudur.

BM konferanslarının planı ve programlarının ilk basamak uygulaması dahil diğer herşey, bu misyonun yerine getirilmesine bağlıdır. Habitat II bu amaç doğrultusunda, hükümete kolaylaştırıcı bir rol yükler. Hükümet kavramı ilgili tüm anayasal hükümler, yasalar, kurallar, politikalar, bütçeler, donanım, altyapı ve hizmetler, seçilmiş liderler, yöneticiler ve teknisyenler ile tanımlanmıştır ve bu anlamıyla hükümetler diğer ortakların (Sivil Toplum Kuruluşları, akademisyenler, profesyoneller, özel sektör, sendikalar, vakıflar, gönüllü kuruluşlar, parlamenterler, cemaat liderleri) çözüm üretebilmelerine ve bu çözümlerin yine onlar tarafından uygulanabilmesine kolaylaştırıcılık görevini üstlenmiştir. Yönetişim bu bağlamda, Sivil Toplum'un amaçlarına ulaşabilmesi için insansal, mali ve teknik kaynakların, geliştirilecek politikaların, bu amaca adanması anlamına geliyor. Yönetişim aynı zamanda, insanların sorumlu vatandaşlar olarak, kendi yaşam çevrelerini iyileştirmede ortak çalışmaya bağlı olmalarını gerektiriyor (5-15 Şubat 1996'da New York'ta yapılan Habitat II Üçüncü Hazırlık Toplantısı'nda, özellikle STK temsilcileri, bu yaklaşımla hükümetlerin, yeterince kaynak sağlamadan, yasal ve diğer yönetsel mekanizmaları ile ortakları yapabilir kılmadan, çözüm üretme ve uygulama sorumluluğunu Sivil Toplum temsilcilerine yüklemeye çalıştıklarını ifade ederek bu tavırları kınadılar. Sanırım HABİTAT II sırasında İstanbul'da bu konu yine gündeme gelecek ve STK temsilcileri hükümetlerin "kolaylaştırıcılık" ve "yapabilir kılma" niyetlerinde ne derece ciddi olduklarını sınavacaklar. STK temsilcilerinin ve diğer ortakların, bu bağlamda hükümetlerden tam da ne istediklerini bilmemeleri ve bunları elde etmek için çeşitli yollarla toplumsal baskı yaratmaları, sanırım sonucu etkileyecek önemli faktörler olacak).

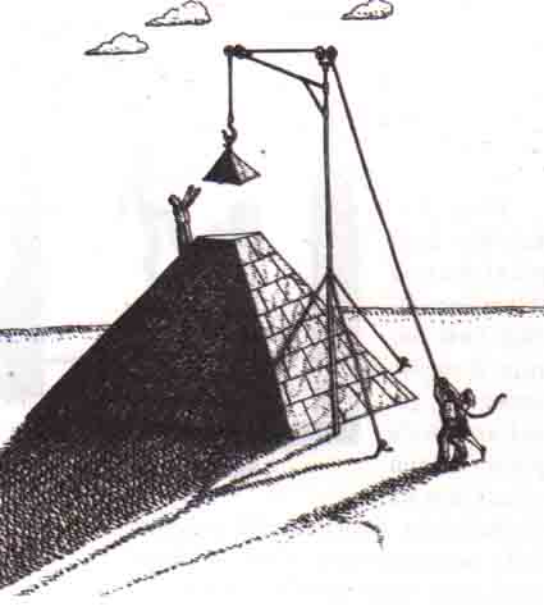
Habitat II Konferansı bir ortaklık ruhu içinde hazırlanıyor. Uluslararası ve ulusal düzeyde katılımı

sağlamak üzere çeşitli mekanizmalar geliştirildi. Bu çerçevede, aşağıda sayılan tüm ortaklar kendi Forum'larını düzenliyor. Bunların arasında en uzun ve önemlisi 30 Mayıs 14 Haziran arasında Taşkışla'da gerçekleştirilecek olan STK Forumu. Gerek STK, gerekse diğer tüm ortaklar, Hükümet ve resmi delegasyon üyeleri ile birlikte II. Komite adı verilen iki günlük bir toplantıda bir araya gelerek çözüm önerilerini birlikte tartışabilecekler, STK ve diğerleri plan ve programlarını resmi kanada sunarak, çıkacak Birleşmiş Milletler kararlarını etkileyebilecekler.

Dünyanın hemen her yanında ve ülkemizde de STK ve diğer ortaklar bu sürece yoğun bir şekilde hazırlanıyor. Yukarıda çizilen çerçevede içinde, 21. yy insan yerleşimlerinin nasıl olması gerektiği konusunda söz sahibi olmalı, çözümde yer almak için olağanüstü bir fırsat bu. Türkiye'deki STK da aralarında oluşturdukları Ev Sahibi Komite (ESK), kozaları (çalışma grupları) ve kuruluşları temelinde çeşitli projeler geliştiriyorlar; Konular tartışıyorlar ve çözüm üretiyorlar.

Yaşadığımız yerleşim biriminin sizin gereksinimlerinize nasıl cevap vermesini istediğinizi düşünmek ve kendi gayretinizle yaşam kalitesini artırabilmek için çok önemli bir fırsat var karşınızda. Habitat II bu sürecin bir başlangıcı. Bu Konferans dünya ölçeğinde, önümüzdeki sorunlar hakkında bilinç düzeyini yükseltmek, dünyanın siyasi, toplumsal ve ekonomik liderlerinin, insanların yaşama ortamlarını sağlıklı, güvenli, adil ve yaşanabilir kılma amacını benimsenmelerini sağlamak hedefinde. Habitat II sonrasında ise, tüm dünyada ve Türkiye'de güçlenen ve daha fazla sorumluluk yüklenecek Sivil Toplum öğeleri 21. yy'ın, bu konudaki motor gücü olacak.

Nazım Hikmet'in dediği gibi "yeryüzünde misafir gibi değil, ev sahibi gibi yaşamamız" için güzel bir fırsat...

İkinci düzey, katılım yoluyla proje üreticisinin bilgilendirilmesidir. Projeye yaklaşımı açısından, proje üreticisinin tavır değiştirmesini gerektirecek bir durum yoktur ortada. Proje konusunda halkın beklenti ve isteklerini dinleyecek, ama bunlarla kendi akılcı yaklaşımı arasında çatışmaların doğması durumunda, karar verme yetkisi yine herkesten bağımsız olarak kendisine ait olacaktır. Bir önceki düzeyden, katılım açısından daha olumlu olduğu söylenebilir. Bir önceki düzeyden, katılım açısından daha olumlu olduğu söylenebilir.

Üçüncü düzey, halkın proje kararına katılmasıdır. Bu düzey önceki ikiye göre köklü bir takım değişiklikler getirmektedir. Öncelikle proje üretimi siyasal bir sürece dönüşmektedir. Katılımcı Sivil Toplum Kuramı'nın kentsel yönetime uygulanmış hali olarak da düşünülebilecek olan bu katılım biçimi, bir tür katılımcı yerel demokrasidir. Karar mekanizmasına halkın doğrudan katılımı, kendi geleceklerini ve çevrelerini kendilerinin tayin etmesi anlamına gelir. Toplulukta yaşayan bireylerin dünya kültürünün küreselleşme etkilerine karşı kendilerini koruyabilmeleri durumunda, yerel farklılıkların su yüzüne çıkabileceği de olumlu bir nokta olarak ifade edilebilir. Proje üreticisi ile halk arasında gerçek bir diyalog başlayacağı, bunun da iki farklı temel üzerine oturduğu söylenebilir. Bunlardan ilki "bilgilerin tamamlayıcılığı", yani hem proje üreticisinin hem katılımcıların projenin çözüme ulaştırılmasında kendilerini tam anlamıyla yetkin görmeyip bir paylaşım gereksinimi duymalarıdır. İkincisi ise, diyaloga toplum içindeki farklı çıkar gruplarının aynı anda girmesi ve bir uzlaşma arayışının karar verme mekanizmasının parçası haline dönüşmesidir.

Yerel yönetimlere katılımın düzeylerine ilişkin Türkiye'den bazı uygulama örnekleri verilebilir. Bunlardan ilkinin, birinci düzeyden ikinciye geçişin sağlama çabaları olarak değerlendirilebilir. 1989-1994 döneminde Ankara'da uygulanan "Hacı Bayram ve çevresi yeniden düzenleme projesi"nin, ciddi sosyal gerilimler yaratma gizilgücü varken, proje yöneticileri ile müellifler arasında yürütülen çok sayıda toplantı, çözümler üzerinde ortak bir anlayış geliştirebilme olanağını sağlamıştı. Üçüncü düzey katılım denemesi olarak tanımlanabilecek uygulamalar ise, kent için proje ve düşünce geliştirmeyi belediye meclisleri dışındaki ilgililere ve sivil toplum kuruluşlarına açan kent kurultayları ya da kent meclisleridir. İlk olarak 1977-1980 döneminde Ankara'da denenmiş, 1989-1994 yılları

arasında yine Ankara'da geliştirilerek uygulanmıştır. Her yıl toplanan kurultaylarda, geliştirilen projelerin belediye bütçesi içinde yer alması ve kurulan komisyonların yıl içinde çalışmalarını sürdürmesi amaçlanmıştır. Katılımın güçlü olmasına karşın siyasi kararlılık eksikliği, uygulamanın yeterli düzeyde etkili olmamasına yol açmıştır.

Habitat'ta Katılım

Habitat söylemi içinde katılım sorununun iki ayrı düzlemde gündeme geldiği söylenebilir. Bunlardan ilki, halkın kent yönetiminde söz sahibi olmasına ilişkindir; özellikle, gelişmekte olan ülkelerle ilgili olarak tartışılmaktadır. Bu bağlamda, hükümetlerin adem-i merkezîyetçi uygulamalara ikna edilmesi ve

Sivil Toplum Kuruluşları ve Özne Olmak

Orhan Silier
Tarihî Vakıf Genel Sekreteri

En genelde Habitat 1996 Kent Zirvesi'ni nitelenmek için, dünya ve Türkiye açısından iki önemli özelliğine işaret etmek mümkündür. Habitat 1996, insanlığın 21. yüzyıla girerken Birleşmiş Milletler aracılığıyla giriştiği, dünyamızın temel sorunları etrafında bilanço çıkarma ve çözüm yolları arama üst düzey toplantılarından biridir. Öte yandan, Habitat 1996, Anadolu'nun ve İstanbul'un tüm tarihindeki en yaygın ve en büyük katılımlı uluslararası buluşmadır.

Kuşkusuz, Haziran'da yaşayacağımız bu tarihsel olayın, gerek dünyada insan yerleşimleri ve konut alanında, gerekse Türkiye'nin dış ilişkileri ve dünyaya açılma süreci alanında köklü sıçramaları birlikte getirmesi beklenemez. Dünyada bugün var olan güçler dengesi ve Birleşmiş Milletler sisteminin olanakları içinde, Habitat 1996, olsa olsa bir genel tartışma ve konsensus arama adımdır. Türkiye açısından ise, dört yıllık hazırlık süresinin, özellikle örgütlenme görevi Toplu Konut İdaresi'ne verilinceye kadar olan ilk ikibüyük yıllık dönemi hemen hiç değerlendirilememiştir. Bu nedenle, bu toplantının birlikte getirebileceği büyük altyapı yatırımları, kurumsallaşmış, geniş çaplı kültürel birikimler sınırlı kalacaktır.

Haziran 1996'ya yaklaştıkça, Habitat toplantısının asıl büyük birikiminin ülkemizde sivil toplum kuruluşları (STK) açısından canlanma, kendi aralarında iletişim ve yurtdışı ilişki kurma olanağı getirmesi olacağı anlaşılmaktadır. Toplantıya sunulacak Ulusal Rapor'un hazırlanma sürecinden, zirve kapsamında yapılacak olan STK Forumu ön çalışmalarına, bu foruma katılacak yabancı kuruluşları ağırlamaya yönelik Evsahibi Komite etkinliklerine kadar her alanda, var olan koşullar içinde olağanüstü olarak tanımlanabilecek bir hareketlilik vardır. Şimdiden sayısı bini aşkın kuruluş herhangi bir biçimde süreçte yer almıştır. Yalnız İstanbul'da ve büyük şehirlerde değil, birçok yerleşim biriminde top-

lantının gündemine bağlı olarak kadın, gençlik, çocuk, insan hakları gibi pek çok alanda oluşturulan çalışma grupları, her şeyden önce o yöredeki STK'nın ve yöre insanlarının birbirleriyle tanışması ve ortak bir çabaya yönelmesi açısından değer taşıyan ilişkiler kurmaktadır.

Habitat 1996 toplantısı hazırlıkları, 1994 yılında başlatılmış olan STK Sempozyumları dizisinin yarattığı birikimlere de dayanarak, ülkemizde sivil toplum hareketinin kendi durumu ve sorunları üzerine düşünmesine olanak sağlamaktadır. Bu süreç, Amerika ve Avrupa'daki hareketlerin ilişki ağları üzerine bilgi toplanması, tartışılan belli başlı konuların öğrenilmesi, bir uluslararası toplantı sürecinde yer alma deneyiminin edinilmesi şansı yaratmaktadır. Habitat hazırlıkları çok farklı politik, kültürel yönelimlere sahip STK'ların, çoğu kez ilk defa, bir çatı altında yan yana gelerek, kimi ortak sorunları üzerine kafa yormalarına vesile olmaktadır.

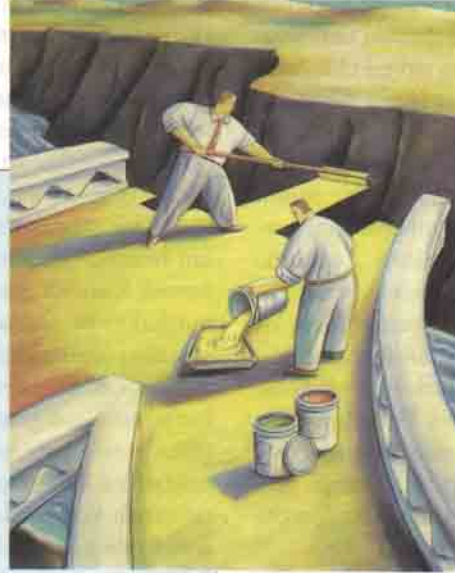
Bu gelişmeye bakınca, İstanbul toplantısının dünyadaki STK'lar tarafından boykot edilmesinin engellenmiş olmasının ne kadar yerinde olduğu daha iyi anlaşılabilir. 1994 ve 1995'te bazı uluslararası STK'ların, özellikle "Habitat International Coalition" çevresindeki bazı örgütlerin Türkiye'deki insan hakları ihlallerini, köy boşaltma operasyonlarını gerekçe göstererek önerdikleri boykot kampanyası, bir fırsatın en kötü bir biçimde kullanılmasına sonucunu verecekti. Şimdi, bu sorunlar da dahil, bir dünya Kent Zirvesinde ele alınabilecek her konu, iletişimin çok farklı kanalları, ifade biçimleri kullanılarak, iki hafta boyunca tartışılabilir. Resmi konferansın ve paralel forumların örgütleneceği Konferans Vadisi'nde, birçok sergi ve idari hizmetin yapılacağı Salıpazarı'ndaki üç büyük antrepeda, Dünya Kenti İstanbul ve Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme sergilerinin yapılacağı Eski Darphane binalarında, yüzbin metrekaresi aşan geniş bir alanda, onbinlerce kişi günlerce tartışacak, izleyecek, bir kültürel sürece katılacaktır. Yüzlerce STK'mız yurtdışındaki paralel kuruluş temsilcileri ile bu-

yerel yönetimlerin organizasyona, para ve insan kaynaklarına yönelik sorunları önemli gündem maddelerini oluşturmaktadır.

İkinci tartışma düzlemi ise, hükümetler dışındaki farklı aktörlerin, gerek hazırlık döneminde gerekse konferans sırasında alacağı etkin role ilişkindir. Tüm diğer BM konferansları gibi Habitat II'nin de temeli, bugün artık uluslararası bir anayasaya dönüşen insan hakları söylemine dayanır. Bu açıdan bakıldığında, günümüzde demokrasinin olmazsa olmaz koşullarından biri olarak kabul edilen katılımcılığın, aslında Habitat'ın doğal gündem maddelerinden biri olduğu görülür. Öte yandan ilgi çekici bir konu, 1976'da düzenlenen Habitat I Konferansı'nın sonuç belgesi olan Vancouver Deklarasyonu'nda yönetime

halkın katılımı konusunun arka planda kalmış olmasıdır. Bunun temel nedeninin katılımcı demokrasi kavramının toplumda yeni yeni yankı buluyor olması olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Katılım fikrinin bütün boyutlarıyla kavranamamış olmasının, Habitat I'in başarıya ulaşmamasında payı büyüktür. Konferansın tek muhatabı devletler kabul edilmiş, alınan kararların, aslında birçok aktörün etkin olduğu kentte, sadece devletin çabasıyla uygulanabileceği varsayılmıştı. Üzerinde uzlaşmış olan ilkelere büyük ölçüde bugün de geçerli olduğu düşünüldüğünde, sorunun, tek öznesi devlet olan çözümlerden kaynaklandığı görülür. Bu yanlışlığın anlaşılmasıyla

laşma olanağına kavuşacak, çok büyük bir ihtimalle, Habitat toplantısı, STK'lar arasında onlarca uluslararası ortak projenin başlamasını sağlayacaktır.

Tüm bunlar ülkemizde STK'ların gelişmesi, demokrasi ve katılım açısından büyük kazanımlardır. Türkiye, Habitat'a evsahipliği yaparak sağlayacağı tanıtım, turistik gelir gibi maddi kazançlar bir yana, yalnızca bu tür kültürel zenginlikleri artırarak önemli bir sonuç elde etmiş olacaktır. Dünyanın birçok ülkesinden binlerce STK'nın Türkiye'deki benzerleriyle yan yana gelmeleri, böylece çok yönlü bir tanışmanın sağlanması, paha biçilmez bir kazançtır. Eğer, böylece uluslararası buluşmalarda STK etkinliklerinin doğasında olan şenlik, hatta karnaval havasının, fazla ciddi, hatta asıksuratlı olma alışkanlığımızla yadigarlanmaması ve çeşitli toplantı ve buluşmalarda tanışmanın ötesine geçen içeriği sağlam örgütlenme çabalarına ağırlık verilmesi sağlanabilirse, Habitat STK etkinlikleri, tüm gelişim sürecine çok önemli katkılarda bulunacaktır.

Özetle, Habitat 1996 toplantısı vesilesiyle, Türkiye'de STK örgütlenmesi alanında tarihsel önemde bir adım atılmakta olduğu şimdiden bellidir. Ancak, önemli olan bu adımın büyüklüğü ve arkasının gelmesidir. Burada karşımıza çıkan bir dizi sorun arasında, belki de en ağırlık taşıyanı, ülkemizdeki STK'ların çok büyük bölümünün "özne" olma açısından karşı karşıya oldukları sosyo-psikolojik ve ekonomik engellerdir.

Belki de, sivil toplumun gelişmesinin görece yeni ve görece dar kapsamlı olmasının sonucu olarak, Türkiye'deki STK faaliyetleri, grup içi dayanışmaya yönelik doğal ilişkiler bir yana bırakılırsa, neredeyse tümüyle önericilik ve eleştiricilik çalışması olarak gelişmektedir. Merkezî ya da yerel yönetime yol gösterme ya da onların bazı politika, karar ve uygulamalarına tepki gösterme ile sınırlı bir kapsam, STK'larımızın etkililiğini büyük ölçüde sınırlamaktadır. Türkiye'de tarihte ve bugün toplum üzerinde hep çok büyük bir otorite kurmuş ve yapabileceği gücünü elinde toplamış olan devletle, hayli kısa bir tarihi olmakla birlikte son derece sınırlı sayıdaki büyük

sermaye grubunun kontrol ettiği özel sektör arasına sıkışmış bir sivil toplum kesimi, kendini ifade ve çıkarlarını savunmada "yaşasın" ve "kahrolsun" tepkileriyle kısıtlı kalmaktadır. Halbuki toplumuzun, yapabilirliğinin yalnızca devletten ve özel sektörden beklenmediği bir STK yapılına acil ihtiyacı vardır. İstanbul Kültür ve Sanat Vakfının İstanbul Festivaliyle uzun bir süredir ortaya koyduğu, Tarih Vakfı, Kadın Kütüphanesi, Doğal Hayatı Koruma Derneği gibi bazı kuruluşların son yıllarda yeni başarıları örneklerini verdikleri türden inisiyatifler toplumsal yaratıcılığın geliştirilmesinin belki de en önemli kanalı durumundadır. Türkiye yüzlerce STK'nın binlerce büyük çaplı proje üretilmesi gerektiğinde devlet ve özel sektörden ya da yurtdışından destek alarak gerçekleştirildiği bir toplumsal ilişkiler sistemi için zorunlu potansiyellere sahiptir.

Sivil toplumun genel gelişkinlik düzeyinin ve bu arada STK hareketinin üretici enerjisinin Türkiye'dekinin hayli üzerinde olduğu ülkelerden gelenlerle buluşma, onların deneyimlerini öğrenme, ülkemiz STK'larına çok şey kazandıracaktır. Gelişmiş ülkelere ek olarak, birçok Güney Amerika ve Güney Asya ülkesinden gelen STK temsilcileri, bu alanda yerli kuruluş temsilcilerine deney aktarabilecek birikimlere sahiptirler. Habitat 1996 bu kadar geniş kapsamlı bir katılımı yapıldıkça, birbirinden çok uzak ülkelerden gelenlere çok istisnai buluşma olanakları sağlamaktadır.

Habitat toplantısı sonrasında Türkiye'nin STK hareketinin bu vesile ile sağladığı ivmeyi sürdürüp sürdüremeyeceği, başka unsurların yanı sıra, STK hareketinin akıl vermesiyle ve protesto etmesiyle yetinmeyip, daha büyük ölçüde özne olmayı başarmasına bağlı olacaktır.

birlikte, 1980'lerden başlayarak sorumlulukların sadece devlete değil, toplumdaki tüm aktörlere yüklenmesinin yolları aranmaya başladı. Bu yolların İstanbul toplantısı öncesi başka konferanslarda kısmen de olsa uygulandığı söylenebilir. Özellikle 1992 Rio Konferansı, konusu gereği bunun için iyi bir fırsattı. Konferansın eylem planı olan "Gündem 21"e bakıldığında, hükümetlerin yanı sıra BM örgütlerine, kalkınma kuruluşlarına, hükümet dışı kuruluşlara, çevre üzerinde etkisi olan bütün kurum ve kişilere sorumluluk yüklendiği görülür. Dolayısıyla, Habitat II'nin sivil toplum kuruluşlarına karşı olan tutumu iki belirleyici etmen doğrultusunda gerçekleşir: bu kuruluşların BM konferansları insan hakları söylemi doğrultusunda üstlenmeleri düşünülen demokratikleştirici, katılımcı rolleri ve uygulamaya yönelik geliştirilen çok öznel çözümlerde bir kent aktörü olarak yüklenecek-

leri etkin görevler.

Habitat II'nin Türkiye açısından önemi, gerek toplantı öncesi hazırlık çalışmaları, gerekse toplantı sırasında, Avrupa'daki benzerlerine göre oldukça cılız kalan sivil toplum kuruluşlarının gelişimine katkıda bulunacak olmasıdır. Habitat II Türkiye organizatörleri, çalışmalar sırasında yurt dışındaki kuruluşlarla ilişkilerini güçlendirme, gözlemlerde bulunma, deneyim kazanma olanaklarının, Türkiye'deki sivil toplum kuruluşları için kaçırılmaması gereken bir fırsat olarak görüyorlar. Bu fırsat kuşkusuz, daha geniş bir perspektifte, ülkemiz kent yaşamının demokratikleşmesi için de geçerli.

Kuyuş Örs

Konu Danışmanı: İlhan Tekeli

Prof. Dr., ODTÜ, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Kaynaklar

Bumin, K. *Demokrasi Anlayışında Kent*, İstanbul, 1990.

Fincancı, Y. "Sivil Toplum-Asgar Devlet-Sivil Devlet",

Sivil Toplum (ed. Y. Fincancı), İstanbul, 1991.

Öncü, A. "Sivil Toplum ve Katılım", *Sivil Toplum* (ed. Y. Fincancı), İstanbul, 1991.

Tekeli, İ. *Kent Planlaması Konuşmaları*, Ankara, 1991.

Habitat II Türkiye Ulusal Raporu ve Eylem Planı (taslak), Kasım 1995.